

Napoleonin Venäjän-retken vaikutus Clausewitzin sotateorioihin

Kirjoittanut

URHO SOMERKIVI.

CARL VON CLAUSEWITZ, jota saksalaiset kunnioittavat suurimpana sotateoreetikkonaan ja yhtenä huomattavimmista ajattelihoistaan yleensäkin,¹ on muissakin maissa saavuttanut sotataidontutkijain taholta arvonnantoa siinä määrin, että hänen teorioitaan voidaan hyvällä syyllä pitää klassillisina. Meidänkin maassamme on hänellä ollut huomattava vaikutus sotilaskasvatukseen. Monen muun preussilaisen upseerin tavoin Clausewitz osallistui v:n 1812 sotaretkeen Venäjän armeijan mukana, tuohon sotaan, joka on jälleen saanut osakseen uutta mielenkiintoa sen vuoksi, että se monessa suhteessa tarjoaa vertauskohtia viimeiseen Saksan—Venäjän sotaan. Clausewitz oli jo aikaisemmin ottanut osaa kahteen sotaretkeen, ja hän oli mukana myöhemmissäkin Napoleonin sodissa. V:n 1812 sota erosi kuitenkin huomattavasti aikakauden muista sodista. Venäjän valtavat mittasuhteet antoivat mahdollisuuden ratkaisun viivästyttämiseen pitkän peräytymisretken avulla, jonka takia taas hyökkääjän yhdyslinjat venyivät pitkiksi ja tulivat alttiiksi sivustavaikutuksille, huoltovaikeudet kävivät suunnattomiksi jne. Näin kaikki tapahtui ikäänkuin hidastettuna ja paljon suuremmassa mittakaavassa kuin aikakauden muissa sodissa. Sen vuoksi on lähellä olettaa, että Clausewitz juuri Venäjän-retkellä pääsi monessa suhteessa selville siitä sotataidon kehitysvaiheesta, jonka vallankumouksen sodat olivat aloittaneet ja jota Napoleonin nerous oli edelleen kehittänyt. Varsinkin sen keskeisen aseman vuoksi, mikä Clausewitzilla on ollut Saksan sotilaskasvatuksessa, on tällä kysymyksellä oma merkityksensä ja mielenkiintonsa.

¹ Vrt. esim. SCHLIEFFENin ja LINNEBACHin lausuntoja Clausewitzin Vom Kriege-teoksen 5. ja 15. painosten esipuheissa sekä SCHERING, Carl von Clausewitz, Geist und Tat, Stuttgart 1941, s. XXXIII.

Ennen Venäjän-retkeään Clausewitz on kirjoittanut vain muutamia lyhyitä poliittisia ja sotataitoa koskevia kirjoitelmia,¹ jotka eivät juuri tarjoa vertailukohtia hänen laajaan sotateoreettiseen *Vom Kriege*-teokseensa. Tämä teos on kirjoitettu vuosien 1816 ja 1830 välisenä aikana, joten se pohjautuu Clausewitzin kaikkiin omakoh-taisiin sotakokemuksiin ja hänen laajoihin sotateoreettisiin, sota-historiallisiin ja filosofisiin opintoihinsa. Clausewitz mainitsee *Vom Kriege*-teoksessaan eri yhteyksissä yhteensä lähes viisikymmentä ker-taa Venäjän-retken tapahtumia esimerkkeinä. Tämän ei tietenkään tarvitse merkitä sitä, että kaikki nuo tapahtumat olisivat ratkaise-vasti vaikuttaneet asianomaisiin teorioihin, eikä niin olekaan aina asian laita. Mutta sen sijaan huomaa toisin paikoin, että mielipiteen perustana on ilmeisesti tietty Venäjän-retken tapahtuma, vaikka Clausewitz ei sitä ilmaisekaan. Tässä suhteessa tarjoaa arvokasta vertailuainesta Clausewitzin erikoistutkielma v:n 1812 sotaretkestä.

1. Puolustuksen ja hyökkäyksen suhde.

Elhkäpä selvemmin kuin missään muussa kohdassa ilmenee Venä-jän retken vaikutus Clausewitziin hänen tunnetussa opissaan p u o l u s t u k s e s t a s o d a n k ä y n n i n v a h v e m p a n a m u o t o n a ja kaikessa siinä, mitä tästä pääperiaatteesta seuraa.

Preussin upseerikunnan valtaosalla oli siihen aikaan aivan päin-vastainen kanta tässä kysymyksessä. Muisteltiin »Suuren Kuninkaan» atakkeja ja pidettiin puolustustaistelua epäpreussilaisena sekä vähem-män kunniakkaana sodankäyntimuotona. Myöskin Napoleonin mene-stykselliset offensiivit olivat omiaan vahvistamaan tällaista mieli-pidettä. Clausewitzin käsityskannan alkujuuret lienevät Scharnhorstin ja Gneisenauin opetuksissa. Sen pääpiirteet esiintyvät myöskin jo Clausewitzin edellä mainituissa aikaisemmissa kirjoitelmissa. Mutta epäilemättä vasta Venäjän-retkellä tehdyt huomiot lopullisesti kiteyt-tivät tämän teorian ja toivat siihen lisänäkökohtia. Olihan tämä sota kuin Clausewitzin perusajatusten pohjalla tehty jättiläismäinen käytännöllinen koe, jonka tulos mitä selvimmin osoitti olettamuksen oikeaksi.

Selostaessaan Smolenskin operaatiota ja harkitessaan venäläisten mahdollisuuksia siellä Clausewitz lopulta päätyy väitteeseen: »Se,

¹ Huomattavimmat niistä ovat Sleesian puolustussuunnitelma v:ltä 1811, »Drei Bekenntnisse» v:ltä 1812 sekä Preussin kruununprinssille osoitettu, Clausewitzin hänelle antamaa sotateoreettista opetusta täydentävä muistio v:ltä 1812.

joka perusteellisesti ajattelee asiaa, myöntää, että hyökkäysmuoto on sodassa heikompi ja puolustusmuoto vahvempi, mutta että edellisellä on positiivinen, siis suurempi ja ratkaisevampi tarkoitus kuin jälkimmäisellä, jolla on ainoastaan negatiivinen tarkoitus. Tämän takia asia tasoittuu ja molempien muotojen pysyväisyys toistensa rinnalla tulee mahdolliseksi.»¹ Clausewitzin sotateorioissa on opilla puolustuksen ja hyökkäyksen suhteesta aivan keskeinen asema. Se on yksi niiden läpikäyvistä pääperiaatteista.

Puolustuksen tarkoituksen negatiivisuus Clausewitzin mukaan on siinä, että se tähtää vain jo omistettavan säilyttämiseen. Hyökkäys taas tarkoittaa saavuttamista, valtaamista. Omistamiseen liittyy aina määrättyjä etuja. »Beati sunt possidentes», sanoivat jo roomalaiset. O m i s t a m i n e n on helpompaa kuin s a a v u t t a m i n e n. Aika työskentelee puolustajan hyväksi, jonka tarvitsee vain o d o t t a a. Hän korjaa satoa siellä, missä ei ole kylvänyt. Kun hyökkääjä laiminlyö tilaisuutensa väärin mielipiteiden, pelon tai päättämättömyyden takia, niin tämä koituu puolustajan eduksi.²

V:n 1812 sota näytti tämän kaiken Clausewitzille selvästi, kuin suurenmuspeilissä, kuten hän itse sanoo. Venäläiset saavuttivat tavattoman paljon vain odottamalla, siirtämällä ratkaisua tuonnemmaksi. 500 000 miestä ylitti Niemenin ja vain 120 000 otti osaa Borodinon taisteluun. Sen vuoksi ei tässä taistelussa enää saatukaan ratkaisua, ei ainakaan hyökkääjän hyväksi. Napoleon oli laiminlyönyt tilaisuutensa (Clausewitzin mielestä) Vitebskissä ja Smolenskissa. Tämä päättämättömyys koitui venäläisten eduksi.

Todistaessaan puolustusmuodon vahvemmuutta Clausewitz erittelee strategisen toiminnan pääperiaatteet seuraavasti:³

1. Maaston suomat edut.
2. Yllätyksen (joko varsinaisen yllättävän hyökkäyksen tai huomamatta tapahtuneen keskityksen) suomat edut.
3. Hyökkäykset eri suunnilta.
4. Sotanäyttämön (linnoitusten yms.) suomat edut.
5. Väestön apu.
6. Vahvempien moraalisten tekijäin hyväksikäyttö.

Näitä tekijöitä tarkastellessaan Clausewitz ensinnäkin toteaa, että puolustaja voi paremmin käyttää hyväkseen maastoa.

¹ Der Feldzug von 1812 in Russland, Hinterlassene Werke des Generals Carl von Clausewitz, siebenter Band, Berlin 1835, s. 115.

² Vom Kriege, 15. Auflage, Berlin 1937, s. 342.

³ Vom Kriege, s. 348.

Yllätyksen edut hän sitävastoin tunnustaa hyökkääjälle. Mutta Clausewitz huomauttaa, että yllätyksen tuloksellisuus edellyttää vastustajan suuria, harvinaisia ja ratkaisevia virheitä. Venäjän-retkeen verrattaessa muistamme Venäjän armeijan virheellisen hajasijoituksen ennen sotaa. Tultuaan tuntemaan tämän sijoituksen Napoleon keskittäytyi erittäin voimakkaasti operatiiviseen läpimurtoon, joka oli aivan vähällä onnistua. Venäjän armeijan hajasijoituksella oli tahdottu varmistaa kaikki mahdolliset hyökkäyssuunnat (Pietariin, Moskovaan, Ukrainaan). Nähtävästi tätä ajatellen Clausewitz varoittaa tässä yhteydessä hajottamasta voimia. »Uusi puolustustaito on erään toisenlaisen menettelyn takia johtunut toisiin periaatteisiin.»¹ Hän kehoittaa puolustajaa pysymään kaikkine voimineen yhdellä tiellä, sillä jos hyökkääjä eteneekin ensiksi toista tietä, voi puolustaja olla varma siitä, että hyökkääjä ennen pitkää etsii hänet käsiinsä.

Eri tahoilta tehtäviä hyökkäyksiä tarkastellessaan Clausewitz myöntää, että niitä voi paremmin suorittaa hyökkääjä, jolla on aloite. Strategian kannalta ajatellen niillä on hänen mielestään kuitenkin vähäinen merkitys, koska puolustajalla ei ole kovin suurta vaaraa menettää peräytymistietä. Saartoliikkeiden merkitystä vähentää lisäksi se, että saarrettu saa hyväkseen sisälinjojen edut. Tässä kohden sopii viitata Clausewitzin lausuntoon kenraali Phullin sotasuunnitelmasta,² jonka mukaisesti Bagraticnin piti marssia vihollisen selustaan. Sen sijaan Clausewitz huomauttaa, että alkuperäinen puolustaja voi käyttää eri suunnilta tehtyjä hyökkäyksiä erittäin tehokkaasti senjälkeen, kun alkuperäinen hyökkääjä on vähitellen muuttunut puolustajaksi, sillä uuden puolustajan selkäyhteydet ovat hyvin arat. Tässä lienee Venäjän-retken loppupuolisko Clausewitzin mielessä.

Sotanäyttämön suomat edut samoin kuin maan väestön avun Clausewitz toteaa puolustajan eduiksi, etenkin siinä tapauksessa, että on kysymys oman maan puolustamisesta. Vuonna 1812 kumpikin näistä tekijöistä oli hyvin huomattava. Sotanäyttämön karu luonto ja ankara ilmasto aiheuttivat niihin tottumattomille ranskalaisille huomattavasti suurempia vaikeuksia kuin venäläisille, samoin se seikka, ettei ollut olemassa kunnollisia karttoja. Myöskin Venäjän kansa avusti tehokkaasti armeijaa.

Clausewitz myöntää suurempien moraalisten voimien olevan hyökkääjän puolella, mutta arvelee, että ne ovat huomattavia vasta

¹ Vom Kriege, s. 349.

² Der Feldzug von 1812 in Russland, s. 16.

sitten kun hyökkääjä on voittanut ratkaisevan taistelun. Sitä paitsi ne siirtyvät puolustajan puolelle heti, kun tämä on muuttumassa uudeksi hyökkääjäksi. Tämäkin sopii Venäjän-retkeen.

Clausewitz korostaa usein sitä, että niin hyökkäyksen kuin puolustuksenkin varsinainen päämäärä on vastustajan tuhoaminen. »Mutta voi olla tapauksia», hän sanoo, »joissa hyökkääjä, huolimatta siitä, että hänellä on niin suuri päämäärä, kuitenkin voi pitää edullisempänä käyttää aluksi hyväkseen puolustusta. Vuoden 1812 sotaretki todistaa, ettei tältä käsityskannalta puutu reaalisuutta. Keisari Aleksanteri ei ehkä ajatellut sodalla, johon hän antautui, peräti tuhoavansa vastustajaansa, kuten myöhemmin tapahtui; mutta olisiko sellainen ajatus ollut mahdoton? Ja eikö silloin olisi sangen luonnollista, että venäläiset aloittivat puolustuksella?»¹

Clausewitz on tuonut sotatieteeseen o d o t t a m i s e n käsitteen. Odottaminen ja toimiminen ovat hänen teoriassaan kaksi puolustuksen heterogeenista osaa, ja juuri ensiksi mainittu tekee puolustuksesta vahvemman sodankäyntimuodon. Vieläpä havaitaan, että jokin sota-tapahtuma on puolustusta vain, mikäli siihen sisältyy enemmän tai vähemmän odottamista. Tehokkain vastarintalaji on Clausewitzin mukaan sellainen, johon sisältyy eniten odottamista, ts. peräytyminen maan sisäosiin ja ratkaisun siirtäminen sinne. »Etenemisen lopulla ovat vihollisen taisteluvoimat jo sen omien ponnistusten takia puoliksi tuhoutuneet, jonka takia aseillamme on oleva aivan toinen vaikutus, eivätkä ne ole enää ainoa, joskin ne ovat viimeinen ratkaisuperuste.»² Näin Clausewitz erottaa kaksi v a s t a r i n t a p e r i - a a t e t t a eli ratkaisutapaa (Widerstandsprinzipien, Entscheidungsarten, Reaktionsarten), nimittäin puolustajan miekan ja hyökkääjän omat ponnistukset. Nämä ovat toimimisen ja odottamisen rinnakkaiskäsitteitä.

Sotataidonhistoriassa on useita tämän käsitteenmuodostuksen pohjaksi sopivia tapahtumia aina Fabius Cunctatorin sotaretkestä Torres Vedraan saakka. Mutta vaikka Clausewitz tunsikin nämä tapaukset, on hänellä varmaan vaikuttavimpana esimerkkinä tässä suhteessa ollut Venäjän-retki. »Venäjänmaan laajuus», hän sanoo, »teki mahdolliseksi heikentää sadan peninkulman pituisen peräytymisretken avulla vihollisen taisteluvoimia erittäin suuressa määrin. Näissä suurenmoisissa olosuhteissa ei ainoastaan voitu luottaa vahvaan vastaiskuun, mikäli ranskalaisten yritys ei onnistunut, vaan tämä vastaisku saattoi myöskin johtaa vastustajan tuhoutumiseen.

¹ Vom Kriege, s. 635.

² Vom Kriege, s. 373.

Suurinkaan viisaus ei siis olisi voinut antaa parempaa sotasuunnitelmaa, kuin se oli, jota venäläiset tarkoituksetta seurasivat.»¹

Napoleonin keskustassa, so. niissä joukko-osastoissa, jotka myöhemmin marssivat Moskovaan, oli 24. 6. rajaa ylitettäessä 301 000 miestä,² 15. 8. Smolenskiin tultaessa tästä armeijasta oli lähetetty erillisosastoina pois yhteensä 13 500 miestä. Vahvuuden olisi siis pitänyt olla, kun taistelut jätetään toistaiseksi huomioonottamatta, 287 500. Mutta se oli todellisuudessa vain 182 000. 52 päivän aikana vahvuus oli siis pienentynyt 105 500 miehellä eli 1/3:lla alkuperäisestä. Borodinoon saavuttaessa oli erillisosastoissa yhteensä 27 000 miestä. Vahvuus oli 130 000, joten se oli pienentynyt alkuperäisestä 144 000:lla eli noin puolella. 15. 9. marssi Moskovaan 90 000 miestä. Erillisosastoissa oli silloin 13 000. Vahvuuden vähennys oli siis kahdentoista viikon aikana $301\,000 - (90\,000 + 13\,000) = 198\,000$ eli noin 2/3 alkuperäisestä vahvuudesta. Tappioluvusta voidaan korkeintaan kolmannes laskea taistelujen osalle, joten armeijasta tuolla lähes sadan peninkulman matkalla väheni hyvän matkaa toistasataatuhatta hyökkääjää omien ponnistustensa takia. Näihin voidaan lukea mm. seuraavat seikat:

Eteneminen oli siksi nopeaa, etteivät sairaat, haavoittuneet ja väsyneet kenneet seuraamaan mukana. Lepoaikoina jouduttiin leiriytymään ulkosalle, koska maa oli harvaan asuttua ja venäläisten jälkijoukkona toimivat kasakat varsinkin loppumatkalla tavallisesti polttivat kylät. Alussa sää oli koleata ja satoi rankasti. Loppukesä sen sijaan oli kuuma ja kuiva. Huoltovaikeudet osoittautuivat miltei alusta alkaen voittamattomiksi. Tämä seikka vähensi taisteluvahvuutta eniten. Peräytyvä puolustaja käytti tarkoin niukat vesivarat ja laitumet sekä hävitti käyttämättä jääneet rehu- ja ruokavarat. Alunperinkin kehnnot tiet olivat peräytyjään jäljiltä miltei käyttökeltottomat ja sillat hävitetyt. Tästä johtui, että hevostappiot olivat erittäin suuret. Jo Vitebskin tienoille saavuttaessa oli menetetty 80 000 hevosta. Kun vielä virstapylväät ja tienviitatkin oli poistettu, ei puutteellisten karttojen avulla pystytty hyväksikäyttämään edes kaikkea sitä, mitä seutu mahdollisesti tarjosi.

Puolustajan vaikeudet olivat monin verroin pienemmät. Elintarpeista ei ollut puutetta, koska oli voitu koota huomattavia varastoja peräytymistien varrelle. Lisäksi olivat apuna paenneiden asukkaiden jättämät varastot. Kesän rehusato oli käytettävissä ja kuljetusväli-

¹ Vom Kriege, s. 654.

² Tässä tarkastelussa on käytetty Clausewitzin *Der Feldzug von 1812 in Russland*-kirjassaan ilmoittamia vahvuuslukuja.

neitä oli helppo täydentää. Vain vedestä oli joskus puutetta. Kaiken tämän johdosta Venäjän armeija saapuikin Moskovaan veraten hyvässä fyysisessä kunnossa. Sen tappiot olivat paljon pienemmät kuin hyökkääjän. Barclayn ja Bagrationin joukkojen vahvuus oli ollut alunperin ilman kasakoita yhteensä 140 000. Wittgensteinille oli jätetty 30 000 ja peräytymismarssin aikana oli jälleen saatu täydennystä suunnilleen sama määrä. Moskovaan tullessa vahvuus oli 70 000. Tappiot olivat siis kaikkiaan 70 000, josta määrästä on suurin osa laskettava taistelujen csalle.

Sodan loppupuolella, matkalla Moskovasta takaisin rajalle, Napoleonin armeija sulii olemattomiin. Mutta venäläistenkin, jotka nyt olivat hyökkääjiä, tappiot olivat suunnilleen yhtä suuret. Venäjän pääarmeijan vahvuus oli Kalugan seuduilla 120 000 miestä ja Vilnaan näistä saapui vain 30 000, joten 90 000 oli jäänyt taipaleelle. Taistelujen osalle ei tuosta määrästä voi laskea kovinkaan paljon. Armeijan suunnaton mieshukka johtui siitä, että vain harvat jaksosivat jatkuvasti voittaa ylenmääräiset ponnistukset, jota paitsi tahalliset karkaamiset olivat lukuisia. Tuskinpa Clausewitzilla on voinut olla voimakkaampaa vaikutinta ja selvempää esimerkkiä kuin edellä esitetyt tosiasiat hänen muodostaessaan teoriaansa vastarintaperiaatteista ja asettaessaan hyökkääjän omat ponnistukset itsenäiseksi tekijäksi puolustajan miekan rinnalle.

On syytä vielä kosketella kysymystä siitä, *miten* kä peräytymisen Clausewitzin mielestä on suoritettava, jotta se takaisi parhaat edut. Vom Kriege-teoksessaan tätä asiaa käsitellessään Clausewitz esittää usein esimerkkeinä vuoden 1812 tapahtumia, jotka näyttävät olevan hänen mielessään pitkin matkaa sielläkin, missä niitä ei mainita. Kuten nähdään, hän konstruoi ihanteellisen peräytymisretken juuri sellaiseksi, jollaisena se v. 1812 suoritettiin.

Aivan ensiksi olisi tarkasteltava, *miten* kä puolustajan on peräytymisensä aikana käytettävä toista vastarintakeinoaan, omaa miekkaansa. Clausewitzin mielestä on ilmeistä, että kun ei ole kysymys kovin epätasaisista voimasuhteista ja kun peräytymisretki voi saada huomattavat mittasuhteet, viimein aina tulee tilanne, jossa puolustajan menestys on varmempi kuin rajalla. Siksi on suurta taistelua aluksi vältettävä. Sillä on suuri ero siinä, menettääkö taistelun rajalla vaiko sisämaassa. »Maailman paras sotajoukko, kun sen on menettämänsä taistelun jälkeen vetäydyttävä maan sisäosiin, kärsii suhteettoman suuria tappioita. Ja jos vihollinen on silminnähävästi ylivoimainen, kuten on laita edellyttämässämme tapauksessa, ja jos se, kuten uusimmissa sodissa melkein aina on tapahtunut, tunkeutuu

suurella voimalla perässä, niin hyvin todennäköisesti syntyy todellinen pako, joka tavallisesti aiheuttaa taisteluvoimain tuhoutumisen.»¹ Kuvauksessaan Venäjän-retkestä Clausewitz mitä pöntevimmin korostaa sitä seikkaa, että jos venäläiset olisivat ryhtyneet ratkaisevaan taisteluun Drissassa, Vitebskissä, Smolenskissa tahi ylipäänsä ennen Borodinoa, olisi Napoleon heidät tuhonnut.² Puolustajan ei ole kuitenkaan hänen mielestään ilman muuta väistytävä, vaan käytävä sitkeätä viivytystaistelua, joka kuluttaa suhteellisesti enemmän hyökkääjän voimia. Tiedämme, että Venäjän-retkellä etenkin kasakat häiritsivät ahkerasti ranskalaisten karkijoukon rauhaa. Vaikka tällaiset yhteenotot tavallisesti jäivätkin pieniksi kahakoiksi, voidaan kuitenkin sanoa, että v:n 1812 sotaretki tässäkin suhteessa täytti Clausewitzin vaatimukset.

Samaa voidaan sanoa niistä edellytyksistä, joiden voimassaolo Clausewitzin mielestä on välttämätöntä, jotta peräytymisretki voitaisiin onnistuneesti suorittaa. Sellaisia ovat

1. laaja alue tai ainakin mahdollisuus pitkään peräytymislinjaan (v. 1812 tarvittiin tasapainon saavuttamiseen sata peninkulmaa),
2. harvaan asuttu seutu,
3. uskollinen, sotaisa kansa ja
4. sääsuhteiden puolesta huono vuodenaika.

Myöskin kysymykseen peräytymisretken suunnasta Clausewitz saa Venäjän-retkestä aineksia. Hän huomauttaa, että sitä ei saa kääntää liian lähelle rajaa, jottei puolustusarmeija tule eroitetuksi maansa päämassasta. Kuten tunnettua, Napoleonin ensimmäinen suunnitelma v. 1812 tähtäsi venäläisten oikean siiven saarrostaamiseen, joten näiden olisi ollut pakko peräytyä etelä-Venäjälle. Toiselta puolen Venäjän armeijassakin oli sellaisia, jotka olisivat halunneet vapaaehtoisesti perädyttävän etelään. Clausewitz huomauttaa tällaiseen suunnitelmaan liittyvästä vaarasta. Sen sijaan hän väittää, että jos venäläiset olisivat ajoissa suunnitelleet peräytymisensä, olisi se jo Smolenskissa voitu suunnata kohti Kalugaa.³ Hän osoittaa hyvin perustein, että Napoleon tällöin olisi todennäköisesti jättänyt Moskovan rauhaan. Korkeintaan hän olisi voinut lähettää sinne 40 000 miestä, jotka tuskin olisivat selviytyneet 40 peninkulman matkasta (Smolenskista Moskovaan), ja siinä tapauksessa venäläiset olisivat luultavasti voittaneet hänet jo ennen Kalugaa.

¹ Vom Kriege, s. 480.

² Der Feldzug von 1812 in Russland, s. 37, 103, 115.

³ Der Feldzug von 1812 in Russland, s. 138.

Venäjän-retkeltä lienee peräisin sekin Clausewitzin huomio, ettei peräytymistä tarvitse jatkuvasti suunnata sisämaahan. Esimerkkinä tästä hän mainitsee, että jos venäläisten olisi ollut pakko peräytyä vielä tultuaan Moskovasta Kalugan-tielle, niin he olisivat voineet lähteä Kievin suuntaan ja johtaa vihollisen takaisin rajalle. Tämän käsityskantansa Clausewitz ilmaisi jo vähän jälkeen Borodinon taistelun eversti Tollille, Barclayn päämajoitusmestarille, arvelleen, että Venäjällä saatettaisiin olla vastustajan kanssa »hippasilla» (mit seinem Gegner Zeck jagen).¹ Sellaisesta mutkasta aiheutuisi hyökkääjälle uusia vaikeuksia. Niinpä Napoleon ei olisi kyennyt Clausewitzin mielestä hoitamaan yhteyksiään jatkuvasti Moskovan kautta, vaan hänen olisi pitänyt järjestää useampaan kertaan yhdyslinjansa uudestaan. Hän ei olisi myöskään kyennyt pitämään miehitettyinä kaikkia valtaamiaan paikkakuntia, vaan olisi verraten pian luopunut ainakin Moskovasta ja Smolenskista.²

Phullin suunnitelman mukaisesti Barclayn ja Bagrationin armeijat aloittivat peräytymisen erillisinä, vieläpä se oli alunperin suunniteltu tapahtuvaksi eri suuntiin. Tällaista eksentristä peräytymistä Clausewitz pitää vaarallisena, koska hyökkääjä siten saa sisälinjojen edut ja koska heikomman ei kannata yrittää konsentrista vaikutustapaa. Kun sitäpaitsi peräytyminen tarkoittaa juuri sitä, että vähitellen saavutettaisiin päävoimilla ratkaisevassa kohdassa ylivoima, aiheutuu jakautumisesta vain viivytystä.³

Sitä, kuinka suuressa määrin teoria peräytymisretkestä on vuoden 1812 sotaretken varassa ja että se ilman sitä ainakin olisi saanut vallan toisen muodon ja käsittelytavan, mikäli olisi ollenkaan syntynyt, todistaa seuraava Clausewitzin yhteenveto:

»Peräytymisen maan sisäosiin tulee siis säännöllisesti tapahtua voittamattomin ja jakamattomin voimin vihollisen päävoimain edellä niin hitaasti kuin mahdollista ja tehden jatkuvaa vastarintaa, joka pakottaa vastustajan pysyvään taisteluvalmiuteen sekä turhiin strategisiin ja taktillisiin varovaisuustoimenpiteisiin. Kun molemmat ovat tällä tavoin saavuttaneet hyökkäyksen loppupisteen, niin ottakoon puolustaja, jos se suinkin on mahdollista, aseman, joka on vinossa hyökkäyssuuntaa vastaan, ja toimikoon kaikin käytettävissään olevin keinoin vihollisen selkäpuolella. Vuoden 1812 Venäjän sotaretki näyttää kaikki nämä seikat ja niiden vaikutukset kuin suurennuspeilissä. Vaikkakaan se ei ollut vapaaehtoinen peräytymisretki, voi-

¹ Der Feldzug von 1812 in Russland, s. 176.

² Vom Kriege, s. 488.

³ Vom Kriege, s. 489.

daan sitä kuitenkin täydellä syyllä tarkastella tältä näkökannalta. Jos venäläiset, kun he nyt tuntevat sen seurauksen, vielä kerran ryhtyvät siihen tarkoin samanlaisissa olosuhteissa, niin he vapaaehtoisesti ja suunnitelmallisesti tekevät sen, mikä 1812 tapahtui suurimmaksi osaksi tarkoituksetta.»¹

2. Tukialue, selkäyhteydet ja strateginen sivustavaikutus.

Clausewitzin oppi tukialueesta (Basis tai Operationsbasis) ja selkäyhteyksistä lienee myöskin saanut osan oleellisista piirteistään Venäjän-retken vaikutuksesta. Napoleonin armeija oli v. 1812 kokonsa ja sotaanäyttämön laadun puolesta paljon suuremmassa määrin kuin aikaisemmilla ja myöhemmillä sotaretkillä riippuvainen tukialueestaan ja yhdyslinjoistaan. Juuri tällä perusteella Clausewitz jo, oman kertomuksensa mukaan, etukäteen ennusti, että Napoleon tulisi lähtemään Moskovasta samaa tietä kuin oli tullutkin.² Osoittaessaan, että puolustajan asema on tässäkin suhteessa paljon edullisempi kuin hyökkääjän, Clausewitz ottaa esimerkiksi v:n 1812 tapahtumat. Hän opettaa, että puolustajan tukialue on miltei aina paljon laajempi kuin hyökkääjän. Niinpä v. 1812 saattoi Venäjän armeija pitää koko maataan tukialueenaan. Maan valtavat mittasuhteet olivat tarjona useampaan suuntaan. Clausewitz huomauttaa, ettei tällainen käsitys suinkaan ole illusoorinen, vaan sodan myöhemmässä vaiheessa se osoittautui hyvinkin todellisuutta vastaavaksi, kun venäläisjoukot kävivät ranskalaisten kimppuun eri suunnilta. Venäläisten tukialuetta ei kuitenkaan voida pitää yksityisinä ajanjaksoina niin suurena. He olivat sidotut huoltonsa takia määrättyihin teihin ja sen vuoksi he eivät esimerkiksi voineet marssia Smolenskista muualle kuin Moskovan suuntaan. Mutta jos marssisuunnitelma olisi tehty hyvissä ajoin, olisivat muutkin suunnat tulleet kysymykseen.³

Clausewitzin mukaan on teillä, jotka johtavat tukialueelta sota-joukon olinpaikkaan, kahdenlainen merkitys.⁴ Ne ovat ensinnäkin yhdyslinjoja, joita huolto, täydennysosastot, posti, kuriirit ym. tarvitsevat. Toiseksi ne ovat peräytymisteitä. Kumpikin armeija pyrkii erilaisin saartoliikkein kohdistamaan iskuja vastustajansa «elinsuoniin». Nämä toimet ovat teiden kahdenlaisesta merki-

¹ Vom Kriege, s. 491.

² Der Feldzug von 1812 in Russland, s. 190.

³ Vom Kriege, s. 326.

⁴ Vom Kriege, s. 327.

tyksestä johtuen kahdenlaisia: voi olla kysymyksessä yhdyslinjojen tai peräytymistien katkaiseminen.

Strateginen sivustavaikutus on Clausewitzin mielestä »teorian paraatihevonen, jonka vain harvoin näkee sodassa», senvuoksi, että molemmat puolet ovat sen suhteen tarkoin varuillaan. Vain harvoissa tapauksissa sen välttäminen on mahdotonta, ja silloin sen vaikutus on suuri. Kun tutustuu niihin edellytyksiin, jotka Clausewitz vaatii tällaiselta edulliselta tapaukselta, niin huomaa, että ne olivat kaikki olemassa Venäjän-retken loppupuolella, jolloin venäläiset käyttivätkin sivustavaikutusta hyvällä menestyksellä.

Ensinnäkin vihollisen yhdyslinjoihin kohdistuva sivustavaikutus Clausewitzin mukaan häiritsee vihollisen huoltokuljetuksia, hävittää sen varastoja, käy pienten apujoukkojen kimppuun, sieppaa lähettejä jne. Tällaisen tehtävän voimme katsoa olleen niillä partiojoukoilla, joita Venäjän pääarmeijasta lähetettiin syys- ja lokakuussa v. 1812 Ranskan pääarmeijan selustaan. Sen käytölle Clausewitzin mielestä on välttämätöntä, että joko

1. siihen tarvittavat joukot ovat siksi pienet, ettei niitä kaivata rintamassa tai
2. hyökkääjä on jo saavuttanut hyökkäyksensä päätepisteen eikä kykene enää vakavasti uhkaamaan puolustajaa.

Ensiksimainitussa tapauksessa on edelleen välttämätöntä, että vihollisen yhdyslinjat ovat huomattavan pitkät ja heikosti suojatut, että ne kulkevat puolustajan hallussa olevan alueen halki ja ovat muutenkin alttiit hyökkäyksille. Huomataan, että nämä edellytykset olivat v. 1812 kaikki olemassa Smolenskin itäpuolella. Toisessa kohdassa mainitussa tilanteessa taas oltiin Moskovan tienoille saavuttua. Silloin jo voitiin lähettää suurempia partiojoukkoja länteen päin. Borodinon taistelun jälkeen partiojoukkojen lukumäärä lisäantäykin jatkuvasti, ja jotkut niistä olivat usean tuhannen miehen vahvuisia. Niihin liittyi lukuisasti aseistettuja talonpoikia, ja ne kykenivät ajoittain eristämään Moskovan miltei täydellisesti muusta maailmasta.

Yleensä on yhdyslinjoihin kohdistuva sivustavaikutus Clausewitzin mielestä (ja taaskin yhdenmukaisesti Venäjän-retken kokemuksen kanssa) vaikuttavinta

1. puolustuksessa,
2. sotaretken loppupuolella,
3. perädyttäessä maan sisäosiin ja
4. yhteydessä kansannousun kanssa.

Kaikissa muissa tapauksissa Clausewitz katsoo yhdyslinjojen ajoittaisella katkaisemisella olevan vain vähän merkitystä. Varsinkin »nykyinen huoltojärjestelmä» (paikallishankinta) on hänen mielestään vähentänyt sen vaikutusta.¹ Mutta Venäjällä ei paikallishankinnalla saatukaan juuri mitään.

V:n 1812 sodassa esiintyi toisenkinasteista sivustavaikutusta, vihollisen peräytymislinjoihin kohdistuvaa. Sellainen voi Clausewitzin mukaan yleensä tapahtua kahdella tavalla:² joko armeija kokonaisuudessaan kiertää vihollisen selustaan tai siitä eroitetaan osia tähän tehtävään. Ensiksimmäinen asettaa omat yhteydet alttiiksi. Vaara on kuitenkin pienempi puolustajan kohdalla, koska hän liikkuu omassa maassaan. Jälkimmäinen tapa taas antaa saarrettavalle sisälinjojen edut.

Jo Phullin suunnitelman yhtenä pääperiaatteena oli ollut vetää keskusta taakse ja vaikuttaa sen jälkeen vihollisen sivustaan ja selustaan. Tämä olisi kuitenkin, kuten Clausewitzkin on osoittanut, tapahtunut liian pienessä mittakaavassa ja johtanut puolustajan tuhoon. Mutta sotaretken kestäessä olivat asiat itsestään kehittyneet siihen suuntaan, että sama ajatus voitiin myöhemmin toteuttaa paljon suuremmassa mitassa. Keskusta oli syvällä sisämaassa ja Wittgenstein sekä Tormazov uhkaamassa sivustoja. Lisäksi oli etelästä tulossa Tshitshagovin johtama Tonavan armeija sekä pohjoisesta Steinheilin komentama Suomen divisioona. Syyskuussa tehtiinkin Pietarissa suunnitelma, jonka mukaisesti määrättiin Tshitshagov ja Sacken etelästä käsin sekä Wittgenstein ja Steinheil pohjoisesta käsin katkaisemaan Napoleonin peräytymistie.³ Tätä suunnitelmaa ei kuitenkaan kyetty toteuttamaan. Wittgenstein ja Tshitshagov sitä tosin yrittivät Berezinassa, mutta Napoleon kykeni selviytymään heistä. Berezinan tapausta ajatellessaan huomaa, että kaikki ne edellytykset, jotka Clausewitz tällaisen operaation onnistumiselle asettaa, olivat silloin olemassa. Sama taistelu lienee Clausewitzin mielessä, kun hän sanoo peräytymistien katkaisemisesta: »Ahdistettujen ja uhattujenkaan peräytymistien katkaisemisen suhteen ei vaaraa ole yliarvioitava, koska tuoreet kokemukset opettavat meille, että joukkojen ollessa hyviä ja johtajain rohkeita peräytymistien katkaiseminen on v a i k e a m p a kuin läpimurtautuminen.»⁴

Kalugan-tiellä venäläisillä oli edullinen ja Clausewitzin sääntöjen

¹ Vom Kriege, s. 329.

² Vom Kriege, s. 478.

³ Der Feldzug von 1812 in Russland, s. 186.

⁴ Vom Kriege, s. 330.

mukainen sivusta-asema Napoleonin ollessa Moskovassa. Sieltä käsin Kutuzov pystyi tehokkaasti vaikeuttamaan ranskalaisten huoltokuljetuksia sekä olemaan vakavana uhkana heidän peräytymistielleen. Hänellä oli silloin 120 000 miestä Napoleonin 90 000 vastaan. Mutta Drissan leiriä, joka olisi ollut samalla tavoin sivusta-asemana sekä Moskovaan että Pietariin päin menevälle viholliselle, Clausewitz ei hyväksynyt. Napoleonilla olisi sen kohdalla ollut vielä suuri fyysillinen ja moraalinen ylivoima ja hänen iskuvoimansa vei hänet vielä lähes sata peninkulmaa eteenpäin.

Jo edellä mainittiin Clausewitzin mielipide, että strategisten sivustahyökkäysten estäminen on vain hyvin harvoissa tapauksissa mahdotonta ja että ne juuri vain näissä tapauksissa ovat tuloksellisia. Venäjän-retki kuuluu näihin tapauksiin. Clausewitz on nimittäin sitä mieltä, että Napoleon huolehti hyvin sivustoistaan. Riikaa ja Wittgensteinia vastaan Napoleon jätti ylivoimaiset joukot, samoin Schwarzenberg oli paljon Tormazovia vahvempi. Lisäksi oli Victor selustassa. Vieläpä marraskuussa, jolloin ranskalaisten pääarmeija jo oli paljon heikompi venäläisten pääarmeijaa, sivustoilla suhde oli ranskalaisille edullisempi. Wittgensteinilla, Tshitshagovilla ja Sackeilla oli silloin yhteensä 110 000 miestä, ja heitä vastassa oli yhteensä 80 000 ranskalaista.¹

3. *Hyökkäyksen pääperiaatteet: voimien keskittäminen ja nopeus.*

Clausewitz on erikoisesti korostanut voimakkaan keskittymisen vaatimusta: »Parasta strategiaa on se, että on aina oikein vahva, ensinnäkin ylipäänsä ja sitä lähinnä ratkaisukohdassa.»² Tässäkin kohden hän on Scharnhorstin ja Napoleonin oppilas. Tapansa mukaan Napoleon myöskin v. 1812 käytti mitä voimakkainta keskitystä. Kun hän silloin johti suuren armeijansa yhdelle ainoalle tielle, aiheutui se, kuten Clausewitz huomauttaa, hänen periaatteestaan, ettei voi koskaan olla kyllin vahva ratkaisukohdassa.³ On jo myös viitattu Clausewitzin jyrkkään tuomioon kenraali Phullin suunnitelmasta, jonka mukaisesti Venäjän päävoimien piti taistella Napoleonin päävoimia vastaan kahtena erillisenä armeijana.

¹ Vom Kriege, s. 671.

² Vom Kriege, s. 161.

³ Vom Kriege, s. 166.

Joskus Clausewitzin mielestä on kuitenkin olemassa perustellut syyt voimien jakamiseen. Puolustajalla voi esimerkiksi olla syytä jättää erillinen osasto suojaamaan maan pääkaupunkia tai muuta huomattavaa kaupunkia sekä myöskin jotakin tärkeätä maakuntaa. Niinpä Clausewitz hyväksyy sen, että Barclay jätti Wittgensteinin suojaamaan Pietarin-tietä, vaikkakin pääarmeija täten vaarallisesti heikkeni.¹ Samoin oli hänen mielestään täysi syy jättää Tormazov Volyniaa puolustamaan.

Eräs erikoispiirre Clausewitzin opissa voimien keskittämisestä viittaa suoranaisesti Venäjän-retkeen. Hän opettaa, että voimakas keskittyminen ja ratkaiseva eteneminen päähyökkäyssuunnassa määrää vihollisen toiminnan sivusuunnissakin.² Tämän todistamiseksi hän huomauttaa, että kun Napoleon tunkeutui Venäjälle, hän saattoi syystä uskoa voivansa päävoimiensa ylivoimaisuuden takia temmata myöskin Wittgensteinin Väinäjoelta sisämaahan. Siksi hän jätti aluksi vain Oudinot'n häntä vastaan. Bagrationia vastaan Napoleon myöskin alussa suuntasi osan taisteluvoimistaan. Mutta keskustan peräytyessä Bagrationinkin peräytyi ja Napoleon saattoi liittää Jérôme sekä Davout'n armeijat jälleen pääarmeijaan. Ellei Wittgensteinilla olisi ollut suojattavanaan Venäjän toista pääkaupunkia, olisi hänkin saanut seurata Barclayn mukana. Tämän vuoksi Clausewitz korostaa sitä, että sivuyrityksien on oltava mahdollisimman vähäpätöisiä. »Vastustajan tuhoamiseen tähtäävä hyökkäys, jolla ei ole rohkeutta nuolenkärjen tavoin syökyä vihollismaan sydämeen, ei saavuta päämääräänsä.»³

Mutta myöskin voimakkaaseen keskittymiseen liittyvät haitat tulivat v:n 1812 sotaretkellä näkyviin. Liikenne ruuhkautui, huolto ei toiminut, seudun niukat antimet kävivät merkityksettömiksi, majoittuminen oli mahdotonta jne. Clausewitz huomauttaa, että Napoleonin olisi näitä varjopuolia vähentääkseen pitänyt edetä leveämmässä rintamassa, siihen olisi Venäjällä kyllä riittänyt tilaa. Osittain näiden Venäjän-retken kokemusten pohjalla Clausewitz sitten tulee siihen oivallukseensa, joka erikoisesti tekee hänestä Moltken opettajan, oivallukseen, ettei ole välttämätöntä pitää kolonnia yhdessä ennen taistelua, vaan että riittää, jos ne yhtyvät taistelun kuluessa samanaikaiseen iskuun.⁴

¹ Der Feldzug von 1812 in Russland, s. 99.

² Vom Kriege, s. 661.

³ Vom Kriege, s. 662.

⁴ Vom Kriege, s. 167 ja 291.

Hyökkäyssodan toinen pääperiaate on Clausewitzin mukaan *nopeus* sotatoimien suorittamisessa. Hyökkääjän on pyrittävä mahdollisimman nopeasti ratkaisevaan voittoon ja sen jälkeen hengähtämättä uusiin ratkaiseviin voittoihin. Napoleon oli aina menettänyt näin ja siihen hän pyrki myöskin v. 1812. Sen vuoksi, että Napoleon silloin kuitenkin epäonnistui, tulee Clausewitz perustelleeksi tämän periaatteen Venäjän-retken kokemusten avulla. Hän osoittaa, että Napoleonin suunnitelma oli paras mahdollinen, että tämä meneteli aivan oikein pyrkiessään suoraan Moskovaan pysähtymättä välillä Liettuaan varmistamaan sivustojaan ja muodostamaan uutta tukialuetta. Venäjän-retki ei Clausewitzin mielestä epäonnistunut sen vuoksi, että Napoleon oli liian nopea ja että hän eteni liian kauas, vaan päinvastoin häntä voidaan syyttää siitä, ettei hän kyennyt niin tarkoin toteuttamaan hyökkääjän pääperiaatetta, nopeutta, kuin venäläiset toteuttivat puolustajan pääperiaatteen, ratkaisun siirtämisen. Viivytykset Vilnassa ja Vitebskissä kävivät kohtalokkaiksi.

4. *Hyökkäyksen kulminaatiokohta.*

Esittäessään oppiaan kulminaatiokohdasta (Kulminationspunkt des Angriffs), siitä, että hyökkääjän potentiaali hyökkäyksen kestäessä vähitellen eri syistä johtuen vähenee enemmän kuin puolustajan, kunnes lopulta saavutetaan tasapainotila, Clausewitz ei missään yhteydessä mainitse Venäjän-retkeä, mutta tuskin voidaan esittää toista niin selvää ja yksinkertaista esimerkkiä tämän teorian havainnollistamiseksi, ja sen yksityiskohdat ja perustelut ovat tarkoin sovellettavissa tähän sotaretkeen. Näin on laita erittäin selvästi myös sen suhteen, mitä Clausewitzin mukaan seuraa, ellei hyökkääjä ota huomioon kulminaation tosiasiaa. Clausewitz opettaa nimittäin, että jos hyökkääjä ylittää kulminaatiokohdan, tapahtuu sodan kullussa käänne, seuraa vastaisku, jonka voima on tavallisesti paljon suurempi ja vaikuttavampi kuin hyökkäyksen voima oli. Tämä johtuu siitä, että vaikka hyökkäävä armeija nyt siirtyy käyttämään sodan vahvempaa muotoa, puolustusta, ei sillä kuitenkaan ole käytettävissään kaikkia niitä etuja, jotka alkuperäisellä puolustajalla oli silloiseen hyökkääjään verrattuna.

5. *Majoittuminen ja hyökkäykset majoittuneen kimppuun.*

V. 1812 Venäjältä vaimolleen kirjoittamissaan kirjeissä Clausewitz valittaa kahta asiaa: sitä, ettei hän osaa venäjänkieltä, ja sitä, että retken aikana joutuu viettämään melkein kaikki lepohetkensä pal-

jaan taivaan alla. Viimeksimainittu seikka aiheuttaa hänelle erilaisia vaivoja ja estää kunnollisen levon.¹

Ranskan vallankumoukseen asti oli ollut tapana, että sotajoukot kuljettivat mukanaan teltoja majoitusta varten. Vallankumousarmeijat olivat kuitenkin hyljääneet tämän tavan nähtävästi siitä syystä, että suuren armeijan kömpelötekoisten telttojen kuljettaminen vaati suuren kuormaston. Tämä taas hidasti armeijan liikkeitä. Sitä paitsi katsottiin hevosten maksavan hintansa paremmin ratsuhevosina. Kun sotaretket olivat lyhyitä ja kun niitä tehtiin tiheäänasu-
tuille seuduille, joissa suopeat sääsuhteet vallitsivat, voitiin tulla toimeen ilman telttojakin. Mutta Venäjän-retkellä telttojen puuttuminen osoittautui turmiolliseksi. Clausewitz pitää sitä seikkaa, että leutoon ilmanalaaan tottuneet ranskalaiset ja heidän liittolaisensa eivät kestäneet alituista taivasalle leiriytymistä Venäjän lakeuksilla, yhtenä suurimmista syistä Napoleonin armeijan hupenemiseen.²

Clausewitzin mielestä on tosin epäiltävää, tullaanko telttamajoitukseen sen monista eduista huolimatta enää palaamaan, koska se hidastaa sotatoimien suoritusta. Mutta sitä suuremmalla syyllä hän nimenomaan Venäjän-retken kokemuksiin vedoten korostaa ajoittaisen sisämajoituksen välttämättömyyttä.³

Clausewitz pohtii myös niitä etuja, joita voidaan saavuttaa hyökkäämällä majoittuneen vihollisen kimppuun. Strategiselta kannalta nämä edut ovat hänen mielestään useimmiten verraten vähäiset. Seurauksena voi olla huomattavakin maastovoitto, koska majoittuneen on määrättävä kokoontumispaikkansa hyvän matkaa taaksepäin. Majoittunut saattaa myös kärsiä huomattavia tappioita taisteluissa, joihin sen itsenäisten osien on joskus pakko ryhtyä ennen kuin pääsevät yhtymään. Niinikään voi aiheutua epäjärjestystä ja mielenmasennusta. Yllätysmomentille, jota usein pidetään tärkeänä, ei voida antaa strategisesti kovin suurta merkitystä, sillä vain kaikkein lähimmät majapaikat voidaan yllättää.⁴

V. 1812 tällaista operaatiota yritettiin Smolenskissa. Kirjassaan *Der Feldzug von 1812 in Russland* Clausewitz pitää onnellisena sitä seikkaa, että venäläiset keskeyttivät etenemisensä ja luopuivat tästä yrityksestä. Napoleonin keskusta oli silloin vielä kaksi kertaa niin vahva kuin venäläisten, ja muutaman peninkulman menetys olisi ollut hänelle merkityksetön. Sen sijaan olisivat seuraukset voineet muodostua venäläisille kohtalokkaiksi.

¹ Ks. esim. SCHERING, m.t., s. 115.

² *Der Feldzug von 1812 in Russland*, s. 95.

³ *Vom Kriege*, s. 302.

⁴ *Vom Kriege*, s. 566.

6. *Reservit.*

Jo sen vuoksi, että Clausewitz kehittää sotateoriaansa puolustuksesta lähtien, hän tulee antaneeksi erikoisen arvon syvyysryhmitykselle ja etenkin reserveille. Onhan ilmeistä että käyttämättömät reservit ovat tärkeänä tekijänä silloin, kun siirrytään puolustuksesta hyökkäykseen. Vom Kriege-teoksessaan hän korostaakin usein reservien merkitystä.

Monet sotahistorian tapaukset ja erittäinkin viimeksikuluneen neljännesvuosisadan sodat olivat varmaan osoittaneet Clausewitzille, kuinka tärkeätä reservien olemassaolo ja niiden oikea käyttö oli. Myöskin Venäjän-retki oli epäilemättä omiaan vahvistamaan tätä käsitystä. Venäjän sotavalmistelut olivat sodan alkaessa vielä kesken. Ratkaisuvaiheen lähestyessä voitiin kuitenkin lähettää eri sotänäyttämöille huomattavia vahvistuksia. Niinpä kenraali Miloradovitshin johtamien strategisten reservien liittäminen pääarmeijaan ennen Borodinon taistelua ehkä juuri aiheutti sen, että Napoleon ei kyennyt ratkaisemaan tätä taistelua omaksi edukseen, vaan että siitä pikemminkin muodostui hänelle eräänlainen »Pyrrhoksen voitto».

Clausewitz, jonka mielestä Borodinon taistelu yleensä on jokseenkin hedelmätön sotataidontutkimukselle, pitää kuitenkin tärkeinä niitä havaintoja, joita hän saattoi sen yhteydessä tehdä taktillisten reservien käytön ja syvyysryhmityksen suhteen. Tässä taistelussa joukot olivat molemmin puolin sangen syvässä ryhmityksessä. Sen sijaan ryhmityksellä oli hyvin vähän alueellista syvyyttä, puolustusasema oli aivan täyteen ahdettu. Nämä seikat Clausewitz totesi Borodinossa. Mutta hän näki myös, että niin venäläisten ratsuväki kuin reservitkin kärsivät huomattavasti vihollistulesta jo ennenkuin niitä käytettiin. Samoin hän pani merkille, ettei reservien käyttö tullut ranskalaisille yllätyksenä.¹

Clausewitzkin on sitä mieltä, että ryhmityksen pitää olla syvä ja että taktilliseksi reserviksi on erotettava hyvin huomattava osa joukoista. Mutta sen ohella hän korostaa alueellisen syvyyden merkitystä, sekä sitä, että reservien tulee olla tosiaan tuoreita, käyttämättömiä. Hänen mielestään reservit olisi sijoitettava kokonaan taistelukentän ulkopuolelle, josta ne ikäänkuin itsenäisenä apujoukkona tulisivat ratkaisuvaiheessa käytettäviksi. Tällä tavoin sijoitetuina reservit eivät kärsisi vihollisen tulesta pitkän tulitaistelun aikana, ne voitaisiin salata viholliselta ja niitä voitaisiin helpommin käyttää kiertoliikkeisiin.

¹ Der Feldzug von 1812 in Russland, s. 148.

7. Huolto.

V. 1812 olivat huoltovaikeudet suurimpana syynä Napoleonin armeijan mieshukkaan. On sanottu, että tämä sotaretki aloittaa uuden ajanjakson sotajoukkojen huollon kehityksessä. Ei siis ihme, että Clausewitz antaa erikoisen arvon tämän sotaretken aikana huollon järjestelystä saamilleen kokemuksille ja että hänelle ennen kaikkea selvisi, kuinka tärkeä tekijä huolto on sodassa.

Aikakauden sodissa oli yleensä turvauduttu paikallishankintaan. Clausewitz tunnustaa sen edut. Se takaa armeijalle suuren liikkumisvapauden eikä sitä käytettäessä tarvita suurta kuormastoa. Mutta v. 1812 hän näki, mihin joudutaan, jos luotetaan liiaksi paikallisiin mahdollisuuksiin ja toteaa Vom Kriege-kirjassaan: »Epäilemättä on tämä sotapäällikkö (Napoleon) tehnyt Venäjän-retkellään ilmeiseksi, että tätä huolettomuutta ei voi viedä liian pitkälle, sillä joskaan en tahdo sanoa, että hänen koko sotaretkensä ehkä pelkästään sen takia epäonnistui, mikä väite lopultakin jäisi olettamukseksi, niin on kuitenkin epäilemätöntä, että hän saa kiittää puutteellista huollon huomioonottamistaan armeijansa tavattomasta hupenemisestä etenemisen aikana sekä sen kokonaan tuhoutumisesta peräytymisretkellä.»¹ Napoleon oli tosin selvillä siitä, että Venäjän-retken huoltoa ei voitu perustaa paikallishankinnan varaan ja teki sen varalta valmisteluja. Mutta kuten tunnettua, huolto siitä huolimatta petti retken aikana. Huonoilla teillä varastot eivät kyenneet seuraamaan joukkoja. Ennenkuin Vilnaankaan päästiin, oli armeija nälkiintynyt. Kuormasto ei kyennyt seuraamaan mukana ja pakkauksissa kuljetettavat muona-annokset oli tuhlattu jo alussa, koska edellisten sotaretkien kokemusten perusteella luultiin saatavan matkan varrelta elintarpeita. Oli pakko pysähtyä Vilnan seuduille. Odotettiin kuormastoja ja koottiin varastoja Vilnaan. Mutta Vitebskiin tultaessa oltiin kuitenkin taas samassa tilanteessa. Jälleen seurasi kohtalokas tauko. Smolenskin itäpuolella, vanhalla venäläisalueella, olivat vaikeudet vielä suuremmat. Maa oli köyhää ja väestö fanaattisen vihamielistä. Suolaton hevosenliha oli miltei yksinomainen ruoka. Moskovaan armeija saapui kurjassa tilassa. Siellä tavatut varastot olisivat riittäneet säännöstellen pitkäksi aikaa, mutta mitkään määräykset eivät tehonneet nälkiintyneisiin sotilaihin. Kukin otti mitä sai irti.²

¹ Vom Kriege, s. 320.

² Vrt. esim. Heeresverpflegung, Studien zur Kriegsgeschichte und Taktik, hrsg. von Grossen Generalstabe, VI Teil, Berlin 1913, s. 34—50.

Venäjän-retken kokemusten perusteella Clausewitz korostaa takapäin tapahtuvan ja yleensäkin ylijohdon toimesta jatkuvasti järjestettävän huollon merkitystä. Hyökkääjän on juuri huollon takia välttämättä turvattava yhdyslinjansa ja perustettava niiden varrelle vahvoja tukikohtia, joiden miehitykseksi jätetään 5—6 000 miestä. Napoleonin olisi hänen mielestään pitänyt tällä tavoin varustaa ainakin Vilna, Minsk, Polotsk, Vitebsk ja Smolensk. Tämä varmaan olisikin paljon auttanut huoltotilannetta, sillä monet elintarvikelähetykset joutuivat valppaitten venäläispartioiden käsiin. Smolenskista saatiin jotenkuten tarvikkeita Moskovaan, mutta Smolenskin varastoja ei saatu täydennetyiksi. Kun vielä Vitebskin ja Minskin varastot joutuivat heikon varusväen takia venäläisten haltuun, loppui huolto kokonaan.

8. Moraaliset tekijät.

Oppi moraalisten tekijäin osuudesta sodassa on eräs Clausewitzin teoriain ydinajatuksista. Hänen mielestään taistelu on suuremmassa määrin kuoliniskun antamista vihollisarmeijan rohkeudelle kuin sen sotilaille.

Esittäessään oppiaan puolustuksesta sodan vahvempana muotona ja peräytymisestä maan sisäosiin, jota tuon vahvemman muodon tehokas hyväksikäyttäminen vaatii, Clausewitz on täysin tietoinen tällaiseen sodankäyntiin liittyvästä vaarasta, siitä, että se panee sotajoukon, vieläpä koko kansan moraalin kovalle koetukselle. Hän oivaltaa, että sotapäällikön on vaikea saada edes oma armeijansa, saati sitten kansa, vakuuttuneeksi siitä, että on kyseessä suunnitelmanmukainen sotatoimi.¹ Sodan vaarat koettelevat aina sotilaan henkisiä ominaisuuksia, ja ruumiillisetkin ponnistukset kestetään lopulta vahvan henkisen rakenteen varassa. Mutta erikoisesti jatkuva peräytyminen kysyy luonteenlujuutta. »Menetetty maaperä on menetetyn moraalisen voiman mittapuu.»² Venäjän-retkellä Clausewitz sai tässä suhteessa tarpeeksi omakohtaisia kokemuksia. Hän kertoo usein mielenmasennuksesta, joka armeijassa vallitsi sodan alkupuolella. Se tuli havaittavaksi jo Vitebskin tienoilla ja saavutti huipunsa Moskovan luovuttamisen jälkeen.³

Napoleon oli tottunut luottamaan pelkoon, joka edelsi hänen miekkaansa. Se olikin vuoden 1812 sodassa tärkeä tekijä. Se auttoi

¹ Vom Kriege, s. 403.

² Vom Kriege, s. 213.

³ Der Feldzug von 1812 in Russland, s. 184.

hantä vielä Berezinassakin. Tämä luottamus se myöskin vei hänet Moskovaan. Clausewitz on sitä mieltä, että Napoleonin Venäjän-retken onnistuminen tai epäonnistuminen lopulta riippui Venäjän kansan ja hallitsijan moraalista. Napoleon tiesi, ettei hän voinut valloittaa koko Venäjän maata ja pani toiveensa siihen, että keisari Aleksanteri nyt, kuten aikaisemminkin, taipuisi hänen tahtoonsa tai että Moskovan valloitus järkyttäisi kansan moraalin siinä määrin, että se nousisi hallitustaan vastaan. Mutta hän oli aliarvioinut vastustajansa tässä suhteessa ja siksi ei ollut mitään mahdollisuutta sotaretken onnistumiseen. »Mitenkä se saattoi onnistua, kun keisari Aleksanteri ei tehnyt rauhaa eivätkä hänen alamaisensa nousseet kapinaan?»¹

Toiselta puolen tiedetään, että Napoleonin armeijan moraalinen taso oli v. 1812 alhaisempi kuin aikaisemmin. Siinä oli monia eri kansallisuuksia. Liittolaisten ja vasallivaltioiden miehet eivät tunteet olavansa omalla asiallaan ja ranskalainenkin aires oli suureksi osaksi heikkoa. Tällaisille sotilaille on oman henkensä säilyttäminen ja huolenpito omasta hyvinvoinnistaan tärkein asia. Karkaamiset olivatkin hyvin yleisiä, ja juuri tästä syystä suureksi osaksi johtui Napoleonin armeijan tavaton mieshukka.

* * *

Kuten alussa mainitsin, Clausewitzin teoriain pääperiaatteet esiintyvät jo niissä kirjoitelmissa, jotka hän kirjoitti ennen Venäjän palvelukseen astumistaan. Niinpä esimerkiksi kruununprinssille osoitetussa muistiossa korostetaan jo puolustusmuodon vahvennuutta hyökkäykseen verrattuna sekä huollon tärkeyttä samoin kuin moraalisten tekijäin ja voimakkaan keskittymisen sekä nopeuden merkitystä, mainitakseni vain muutamia tärkeimpiä edellä puheenaolleista seikoista. Mutta kuitenkin on niissä kysymys vasta Clausewitzin teoriain pääsuuntaviivoista, ne ovat jonkinlaisia runkoja tai kehyksiä, joiden varaan hän myöhemmin rakentaa laajat ja yhtenäiset teoriansa. Voipa melkein sanoa, että niistä vielä puuttuu kaikki se, mikä on varsinaisesti Clausewitzin omaa näissä kysymyksissä.

Aitona teoreetikkona Clausewitz pyrkii suuriin invariansseihin. Hänellä on muutamia pääperiaatteita, jotka ovat pitkin matkaa läpäisevinä ja suuntaa-antavina. Yksi näistä on oppi puolustuksen vahvennuudesta sodankäyntimuotona. Edellä on osoitettu, että

¹ Vom Kriege, s. 654.

Venäjän-retken vaikutus sen suhteen on ollut ratkaiseva. Toinenkin keskeinen seikka, oppi moraalisten tekijäin tärkeydestä, on saanut puheenaolevasta sotaretkestä aineksia. Vieläpä voidaan sanoa, että Clausewitzin kolmaskin läpäisyperiaate, tuhoamisajatuksen korostaminen kaikkiin sotatoimiin nähden, sai Venäjän-retken tapahtumista vahvistuksensa: Napoleon valloitti Moskovon. Se ei kuitenkaan vielä aiheuttanut rauhanneuvotteluja. Ne olisivat todennäköisesti alkaneet, jos hän olisi onnistunut myöskin tuhoamaan Venäjän sotavoimat. Hän tiesi sen ja pyrki siihen, vaikkakin osoittautui ratkaisevissa tilanteissa saamattomaksi.

Eräisiin Clausewitzin käsityskantoihin on vuoden 1812 sotaretkellä ollut suorastaan perustavanlaatuinen vaikutus. Näin voidaan väittää ainakin kaikesta siitä, mitä hän opettaa puolustuksesta sodankäynnin vahvempana muotona, vastarintalajeista ja peräytymisretkestä, siksi usein Clausewitz tätä teoriaa konstruoidessaan käyttää perusteinaan Venäjän-retken tapahtumia. Hän kuvaa ihanteellisen peräytymisretken joka suhteessa v:n 1812 sotaretken kaltaiseksi sekä toteaa pariinkin otteeseen nimenomaan, kuinka juuri Venäjän-retki »näyttää kaikki nämä ilmiöt erittäin selvästi ja niiden vaikutukset kuin suuremmuspeilin avulla.»¹ Eräät toiset teoriat taas, kuten havaittiin, ovat saaneet siitä siksi paljon lisäaineksia, että sen vaikutusta niihin on pidettävä hyvin huomattavana. Näin voi hyvällä syyllä sanoa ainakin keskittymistä, strategista sivustavaikutusta, hyökkäyksen kulminaatiokohtaa, majoittumista ja ehkä vielä myöskin reservien käyttöä koskevista opeista. Ja vihdoin ovat monet muut kysymykset, esimerkiksi sellaiset, jotka liittyvät huollon järjestelyyn tahi oppiin moraalisten tekijäin merkityksestä, saaneet Venäjän-retkestä merkittäviä lisäpiirteitä sekä selvän vahvistuksensa sen tapahtumista. Jälkimmäinen väite pitäne paikkansa vielä myös sen suhteen, mitä Clausewitz opettaa kansannousuista ja aseistettujen talonpoikien osuudesta sodassa. Hän on tosin saanut tätä kysymystä käsitellessään runsaasti aineistoa muista sodista, mutta myös Venäjän-retken hän on ottanut huomioon. Niinpä hän neuvoa käyttämään tällaisia joukkoja vihollisen yhdyslinjoja vastaan erillään armeijasta pieninä yksikköinä, mutta organisoituina sodan johdon toimesta, vahvistettuina säännöllisellä sotaväellä ja muutenkin samalla tavoin kuin niitä v. 1812 hyvällä menestyksellä käytettiin. Tämän lisäksi on Clausewitzillä vielä monessa kysymyksessä käsityskanta, johon Venäjän-retkellä saattaa olla osuutensa. Siten voi olla

¹ Vom Kriege, s. 491 ja 350.

asianlaita esimerkiksi kysymyksessä tykistön ja ratsuväen suhteesta. Venäjän-retkellä tulivat runsaslukuisen ratsuväen aiheuttamat haitat selvästi näkyviin ja toiselta puolen tykistötuli aiheutti monessa tämän sodan taistelussa, kuten esimerkiksi Borodinossa, hyvin huomattavat tappiot. Samaan ryhmään kuuluu oppi sodan sisäisestä yhteydestä. Napoleonin saavuttamat osamenestykset osoittautuivat arvottomiksi, kun tärkein osamenestys, vihollisarmeijan tuhoaminen, jäi saavuttamatta. Esimerkkejä voisi luetella useitakin. Koska kuitenkin tällaiset näkökannat saattavat olla ilman Venäjän-retken osuuttakin yhtä varmat ja täydelliset, ja koska tämän sotaretken vaikutus niihin nähden ei ole mitenkään osoitettavissa, en ole tämänlaatuisia seikkoja tässä käsitellytkään. Ilman niitäkin on Venäjän-retken vaikutus Clausewitzin sotateorioihin katsottava hyvin merkittäväksi. Tuskin voidaan osoittaa minkään muun sotaretken vaikutusta niihin yhtä suureksi.
